

บทที่ 7

สรุป และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการสวนเกิดจากการสังสมประสบการณ์ รวมทั้งแนวทางปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา และความรู้ทางด้านวิชาการมีความสอดคล้องกัน จะเห็นได้ว่าระบบการผลิตที่เกษตรกรปฏิบัติคล้ายกับหลักการและวิธีการปลูกกล้วยน้ำว้าของทางกรมส่งเสริมการเกษตร ในการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการและการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติเป็นระบบที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยรอบข้างในการที่ชาวบ้านจะเลือกทำระบบใดระบบหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านกายภาพและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นตัวตัดสินใจให้ชาวบ้านเลือกทำระบบนั้นๆ ซึ่งทั้งสองระบบมีวิธีการดูแลรักษาที่แตกต่างกันออกไป ผลของการเปรียบเทียบความรู้จากภูมิปัญญาและความรู้ทางวิชาการ ระหว่างระบบการปลูกกล้วยแบบมีการจัดการ และแบบปล่อยตามธรรมชาติ พบว่าเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีความรู้ดังกล่าวในการปลูกและจัดการกล้วยน้ำว้าเหมือนกัน แต่รูปแบบการปฏิบัติ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และผลการวิเคราะห์ทางนิเวศดิน มีความแตกต่างกัน เนื่องจากเงื่อนไขทางด้านพื้นที่และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ผลผลิตที่ได้นั้นย่อมแตกต่างกันออกไปด้วย จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาของสวนกล้วยน้ำว้า มีการสืบทอดความรู้ในการทำสวนที่ยังคงพบในปัจจุบันอยู่ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การดูแลรักษา จนกระทั่งถึงการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นความรู้ชุดหนึ่งที่สะสมกันมาและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ของชุมชน ดังที่งานของสุรพงษ์ จิวภักดิ์ (2541) กล่าวเพิ่มเติมว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ของแผ่นดินซึ่งเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และพัฒนาสืบสานกันมาอย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยมีโครงสร้างขององค์กรชุมชนรองรับความรู้เหล่านั้นไว้เป็นความรู้ของบุคคล ครอบครัว ผู้นำ หรือชุมชนนั่นเอง การสืบสานภูมิปัญญา เป็นการสืบทอดความรู้ที่บรรพบุรุษได้สังสมมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งโดยเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมซึ่งหมุนเวียนไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสอดคล้องกับการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนสงบสุข สังคมที่มีการสืบสานภูมิปัญญา มีอารยธรรมและความเจริญอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย รากฐานของสังคมนั้นๆ เข้มแข็งมั่นคง ขณะเดียวกันถ้าสังคมใดขาดการสืบสานภูมิปัญญาแล้ววัฒนธรรมใหม่ โดยขาดวิจรรณญาณไม่ไตร่ตรองให้รอบครอบ และมองแคในด้านความทันสมัยเพียงด้านเดียว สังคมนั้นก็ย่อมแตกสลายไปในที่สุด ฉะนั้นชุมชนแต่ละชุมชนจึงได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะการรักษาคุณภาพดินให้ยังคงสภาพไว้เพื่อการทำการเกษตรเพื่อยังชีพและเพื่อการค้าเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและภายในชุมชน เช่นเดียวกับงานของพรชัย ปรีชาปัญญา (2544) กล่าวเพิ่มเติมว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญบางประการ คือ มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เชื่อมโยง บูรณาการ และผู้ปฏิบัติมักเคารพความคิดผู้อาวุโส ซึ่งคล้ายกับที่ ฉลาดชาย รมิดานนท์ และคณะ (2538) กล่าวถึงว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องของสติปัญญาอันเกิดจากความรู้สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะว่า การใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร และกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่า เขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญ้า สัตว์ป่า

รูปแบบของการปลูกกล้วยในพื้นที่ แตกต่างจากสวนกล้วยที่ปลูกทั่วไปตามพื้นที่ราบ เนื่องจากเงื่อนไขลักษณะทางกายภาพ ประกอบกับชาวบ้านมีความเชื่อที่ว่า การปลูกกล้วยต้องปลูกในที่ลาดเชิงเขา และต้องเป็นพื้นที่ที่ไกลแหล่งน้ำ เพราะจากประสบการณ์การปลูกกล้วยในที่ราบลุ่มเชิงเขา และใกล้แหล่งน้ำ ทำให้กล้วยเน่าตาย แนวคิดนี้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับเกษตรกรที่ปลูกกล้วยในที่ราบ เพราะต้องใช้พื้นที่ที่แหล่งน้ำเข้าถึง หรือพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นพอที่จะปลูกกล้วย นอกจากนี้การปลูกกล้วยในลักษณะดังกล่าวเป็นการปลูกครั้งแรกเพียงครั้งเดียว (อาจมีการปลูกซ่อมในต้นที่ตายบ้าง) และปล่อยให้กล้วยไว้หน่อขยายกอ ดังนั้นสวนกล้วยบางสวนมีอายุตั้งแต่ 10-15 ปี หรืออาจมากกว่านี้ รูปแบบของการจัดการ และการเกษตรกรรมภายในสวน ยังมีกิจกรรมที่ทำกันชัดเจนในแต่ละช่วงเวลาของปี แต่กิจกรรมดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเจ้าของสวนว่ามีการดูแลจัดการดีมากน้อยแค่ไหน ผลที่ได้สะท้อนออกมาในแง่ของผลผลิตทางด้านจำนวน และคุณภาพ เพราะการตลาดของกล้วยใช้การซื้อขายเป็นกิโลกรัม โดยเฉลี่ยแล้วหนึ่งเดือนสามารถตัดผลกล้วยขายได้ประมาณ 2 ครั้ง ยกเว้นเดือนตุลาคม-ธันวาคมที่มีการเก็บผลผลิตเดือนละ 4 ครั้ง

สำหรับต้นทุนการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการและปล่อยตามธรรมชาติ พบว่าการทำสวนทั้ง 2 ประเภทมีต้นทุนที่ต่อปีต่อไร่แตกต่างกันมาก กล่าวคือ การทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการต้องลงทุนสูงถึง 10,952 บาท คิดเป็นร้อยละ 70 ของต้นทุนการทำสวน ในขณะที่การทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติ มีต้นทุนรวมทั้งสิ้น 5,104 บาท คิดเป็นร้อยละ 30 ของต้นทุน เมื่อเปรียบเทียบต้นทุนการทำสวนทั้ง 2 รูปแบบ พบว่าการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการต้องลงทุนสูงกว่าการทำสวนแบบปล่อยตามธรรมชาติ ถึง 2 เท่า แต่จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการมีกำไรต่อไร่มากกว่าการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติ กล่าวคือการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมีการจัดการ มีกำไร 47,656 บาท ส่วนการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติ มีกำไร 20,240 บาท ซึ่งการทำสวนกล้วยน้ำว้าแบบมี

การจัดการมีกำไรมากกว่าสวนแบบปล่อยตามธรรมชาติ เป็นเงิน 27,416 บาท อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่ปลูกกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติ มีรายได้นอกภาคเกษตรจากการรับจ้าง และเป็นลูกจ้างปลูกป่าของโครงการรักษาน้ำพระแม่ของแผ่นดิน มากกว่าเกษตรกรที่มีการจัดการในสวนกล้วยน้ำว้า

ผลการประเมินความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ทำการศึกษาในดินชั้นบนที่ระดับความลึก 0-15 เซนติเมตร ในการปลูกกล้วยเชิงเดี่ยวโดยมีหลักเกณฑ์มาจากของกรมพัฒนาที่ดิน (กรมพัฒนาที่ดิน, 2542 และกองวางแผนที่ดิน, 2535) ได้แก่ ค่าความเป็นกรดเป็นด่าง (pH) ปริมาณอินทรีย์วัตถุ ปริมาณไนโตรเจนรวม ปริมาณฟอสฟอรัสที่เป็นประโยชน์ และปริมาณโพแทสเซียมที่เป็นประโยชน์ มาใช้เป็นเกณฑ์ประเมินความอุดมสมบูรณ์ของดิน พบว่า ดินจากพื้นที่สวนกล้วยน้ำว้ารูปแบบที่มีการจัดการ และแบบปล่อยตามธรรมชาติ ต่างก็มีระดับความอุดมสมบูรณ์ของดินระดับสูง ซึ่งส่วนใหญ่มีการใส่สารอินทรีย์กลับลงไปในดิน และพื้นที่ที่ปลูกพืชตามธรรมชาติก็ได้อินทรีย์วัตถุจากการย่อยสลายของสารอินทรีย์ โดยมีค่าความเป็นกรดเป็นด่างของทั้งสองรูปแบบอยู่ในระดับเป็นกรด (pH 5.02-5.14) นอกจากนี้ ระหว่างรูปแบบการปลูกกล้วยน้ำว้าที่มีการจัดการ ยังมีการใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 และ 13-13-21 ในอัตราส่วน 100-150 กิโลกรัมต่อไร่ ผสมกับปุ๋ยคอก ในอัตราส่วน 2:1 ซึ่งมีผลทำให้ปริมาณไนโตรเจนรวม ปริมาณฟอสฟอรัสและโพแทสเซียมที่เป็นประโยชน์ในดิน มีปริมาณมากกว่าการปลูกแบบปล่อยตามธรรมชาติ

เมื่อเปรียบเทียบทั้ง 2 รูปแบบแล้วพบว่ามีความแตกต่างกันคือ 1) เศรษฐกิจ มีความแตกต่างกันคือสวนที่มีการจัดการ มีต้นทุนการผลิตที่สูงกว่าสวนแบบปล่อยตามธรรมชาติ และมีรายได้ภาคการเกษตรมากกว่า แต่รายได้นอกภาคเกษตรของเกษตรกรที่ปลูกกล้วยน้ำว้าแบบปล่อยตามธรรมชาติ มีมากกว่า 2) ดัชนีนิเวศ (ดิน) มีความแตกต่างกัน จากผลการวิเคราะห์ดิน พบว่า ส่วนใหญ่สวนที่มีการจัดการมีความอุดมสมบูรณ์ของดินมากกว่าสวนที่ปล่อยตามธรรมชาติ แต่ปริมาณธาตุอาหารในดินมีอินทรีย์วัตถุ (OM) มีค่าร้อยละ 6.55 น้อยกว่าการทำสวนแบบปล่อยตามธรรมชาติที่มีค่าอินทรีย์วัตถุถึงร้อยละ 7.25 เนื่องมาจากพื้นที่บริเวณหน้าดินมีการสะสมของซากพืชที่ปกคลุมดิน และทับถมมากขึ้น ทำให้ปริมาณอินทรีย์วัตถุในดินสูง และ 3) ในด้านผลตอบแทนเมื่อเปรียบเทียบในเชิงมูลค่าของเงินหลังจากหักต้นทุนการผลิตทั้งหมด พบว่าผลตอบแทนของสวนกล้วยที่มีการจัดการมีจำนวน 3,960 บาท/ไร่/ปี และสวนกล้วยแบบปล่อยตามธรรมชาติ 1,440 บาท/ไร่/ปี

7.2 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการประเมินความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ได้จากการศึกษา ที่พบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของดินภายในพื้นที่สวนทั้ง 2 รูปแบบยังคงมีระดับความอุดมสมบูรณ์สูง โดยเฉพาะพื้นที่สวนกล้วยน้ำว้าที่มีการจัดการ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยเคมีในระหว่างการเพาะปลูกพืช จากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำให้คุณสมบัติทางกายภาพและเคมีของดินเปลี่ยนไป ดังนั้น ควรมีการส่งเสริมและให้ความรู้ความเข้าใจแก่เกษตรกร ในเรื่องของผลกระทบจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และมีระบบรากที่ตื้น ไม่ยึดดิน ที่สามารถทำให้เกิดปัญหาแผ่นดินเลื่อนไหลได้ และจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในเรื่องของการใช้ปุ๋ยและสารเคมี พบว่า มีการใช้ปริมาณปุ๋ยและสารเคมีในปริมาณไม่มากนัก (สูตร 15-15-15, 13-13-21 จำนวน 100-150 กิโลกรัมต่อไร่) ซึ่งน้อยกว่ามาตรฐานของทางกรมส่งเสริมการเกษตร (สูตร 15-15-15, 13-13-21 จำนวน 200-250 กิโลกรัมต่อไร่) หากมีการทดลองใส่ปุ๋ยตามหลักวิชาการ ปริมาณผลผลิตที่ได้และผลกระทบทางนิเวศอาจมีการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรควรได้รับคำแนะนำและส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจวิธีการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดินเพื่อให้ดินสามารถกลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ได้ ถึงแม้ว่าการปลูกกล้วยทั้งสองระบบ ทั้งในด้านของระบบนิเวศดินที่มีค่าปริมาณวัตถุในดินค่อนข้างสูง และระบบเศรษฐกิจที่สามารถทำเป็นอาชีพหลัก และสร้างความมั่นคงได้ ซึ่งหากมองในแง่ของระบบนิเวศดินและระบบเศรษฐกิจ การปลูกกล้วยน้ำว้าในพื้นที่สูง และยังเป็นพืชเชิงเดี่ยว สามารถทำได้และมีความยั่งยืนทั้งทางด้านปริมาณธาตุอาหารในดิน และเศรษฐกิจครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตาม ระบบการปลูกพืชดังกล่าวก็อาจส่งผลกระทบต่อการเลื่อนไหลของดิน ทั้งนี้เนื่องจากกล้วยเป็นพืชระบบรากตื้น ประกอบกับการปลูกเป็นพืชเดี่ยว ไม่มีต้นไม้อื่นที่มีรากคอยยึดดิน ซึ่งอาจทำให้เกิดดินเลื่อนไหลได้

นอกจากนี้ควรสนับสนุนเกษตรกรให้มีการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเปลี่ยนจากรูปแบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน และจัดหาพันธุ์ไม้ผล เช่น กล้วย ฝรั่ง ทุเรียน และเงาะ ไว้เก็บผลผลิตนอกเหนือจากกล้วยน้ำว้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยการตลาดจากพ่อค้าคนกลาง และควรมีการขยายผลของการปฏิบัติไปยังชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกันและมีรูปแบบการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวในลักษณะเดียวกัน เพื่อให้เกิดการเกษตรแบบยั่งยืนต่อไปในระยะยาว